

INSTITUTUM TURCICUM SCIENTIAE ANTIQUITATIS
TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Colloquium Anatolicum

23

• 2024 •

INSTITUTUM TURCICUM SCIENTIAE ANTIQUITATIS
TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
İstiklal Cad. Merkez Han, No:181 Kat:2 34435 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: 0090-212-2920963
E-mail: info@turkinst.org - www.turkinst.org

COLLOQUIUM ANATOLICUM

23

ISSN 1303-8486
E-ISSN 3062-133X

**COLLOQUIUM ANATOLICUM dergisi, TÜBİTAK-ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanında taranmaktadır.**

COLLOQUIUM ANATOLICUM dergisi uluslararası hakemli bir dergidir,
yılda bir kez yayınlanmaktadır.

© 2024 Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

Her hakkı mahfuzdur. Bu yayının hiçbir bölümü kopya edilemez.
Dipnot vermeden alıntı yapılamaz ve izin alınmadan elektronik, mekanik,
fotokopi vb. yollarla kopya edilip yayınlanamaz.

Dergi Sahibi

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü adına Necmi Karul

Editörler/Editors

Metin Alparslan
Ali Çiftçi
Gürkan Engin
Eylem Özdoğan

Tasarım ve Uygulama

Bahadır Erşık

Kapak Fotoğrafi

Yerin Bora Uysal, Elbistan Karahöyük Silindir Mühür

Baskı/Printing

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No:202/A Bağcılar-İstanbul
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99 - Sertifika No: 29487

Yapım ve Dağıtım/Production and Distribution
Zero Prodüksiyon Kitap-Yayın-Dağıtım Ltd. Şti.
Tel: +90 (212) 244 75 21 Fax: +90 (212) 244 32 09
info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com

INSTITUTUM TURCICUM SCIENTIAE ANTIQUITATIS
TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Bilim Kurulu / Consilium Scientiae

Adolf HOFFMANN (Berlin)	Kemalettin KÖROĞLU (İstanbul)
Alexandru AVRAM (Le Mans)	Lidewijde de JONG (Groningen)
Aliye ÖZTAN (Ankara)	Mark WEEDEN (London)
Andreas SCHACHNER (İstanbul)	Mustafa Hamdi SAYAR (İstanbul)
Belkıs DİNÇOL (İstanbul)	Oğuz TEKİN (İstanbul)
Cahit GÜNBAĞTI (Ankara)	Önhan TUNCA (Liège)
Catherine M. DRAYCOTT (Durham)	Önder BİLGİ (İstanbul)
Daniel SCHWEMER (Würzburg)	Rene LEBRUN (Leuven)
Elif Tül TULUNAY (İstanbul)	Sevil GÜLÇUR (İstanbul)
Felix PIRSON (İstanbul)	Stefano de MARTİNO (Trieste)
İlya YAKUBUVICH (Chicago)	Theo van den HOUT (Chicago)
İnci DELEMEN (İstanbul)	Turan EFE (İstanbul)
Jak YAKAR (Tel Aviv)	Vedat ÇELGİN (İstanbul)
Jeroen POBLOME (Leuven)	Wolfgang RADT (Berlin)
Joachim MARZAHN (Berlin)	

İçindekiler

Ergül KODAŞ – Charlotte LABEDAN-KODAŞ –
Hasan Devrim MENTEŞE.....1

À propos de deux bâtons polis anthropomorphiques provenant de
Çemka Höyük (Vallée du Haut Tigre, Anatolie du Sud-Est). Une autre manière
de figurer l'humain au Néolithique précéramique.

*Çemka Höyük'te Bulunan (Yukarı Dicle Vadisi, Güneydoğu Anadolu)
antropomorfik formlu iki taş baton üzerine. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de
insanı tasvir etmenin farklı bir yolu.*

Pınar ÇAYLI19

Cult Tables in Anatolian Prehistory: Sapmaz Höyük Findings

Anadolu Tarihöncesinde Kült Masaları: Sapmaz Höyük Buluntuları

Meral BAŞARAN53

Erken Tunç Çağı Kil Çapa ve Kancalarına Gelibolu Yarımadası'ndan Örnekler

Early Bronze Age Clay Anchors and Hooks Examples from the Gallipoli Peninsula

Bilcan GÖKCE – Esra KAÇMAZ LEVENT – Mahmut AYDIN73

Rescue Excavations of a Stone Cist Grave at Açıkköy, Mardin: An
Archaeological and Archaeometric Evaluation

*Mardin, Açıkköy Taş Sanduka Mezarı Kurtarma Kazısı: Arkeolojik ve Arkeometrik
Değerlendirme*

K. Serdar GİRGINER – Çağıl İSTANBULLUOĞLU-KAYA –

Nergis KILINÇ-MİRDALI – Özlem OYMAN-GİRGINER93

Bileç Höyük Kurtarma Kazısından Bir Grup Siyah Ağız Kenarlı (Black Topped)
Çanak ve Arkeometrik Analizleri

*A Group of Black Topped Bowls Recovered from the Salvage Excavation at Bilec
Höyük and Their Archaeometric Analysis*

Aslıhan BEYAZIT – Burhan GÜLKAN – Burçin AFŞAR 123

İkiztepe Kazılarının Dünü ve Bugünü

İkiztepe Excavations: From the Past to the Present

Belgin AKSOY - Dirk Paul MIELKE 149

“Doğal ve Arkeolojik Yönleri ile Kangal Havzası’nda (Sivas) Bir Yerleşim Bölgesi: Havuz-Aslantaş ve Karaseki”

“A Settlement Area in the Kangal Basin (Sivas) with Natural and Archaeological Aspects: Havuz-Aslantaş and Karaseki”

Medya KARAKAYA 181

Geç Hitit Sanatında Kadınlar ve Tanrıçalar: Soyluluk ve Kutsallığın Sembolik Anlatımı

Women and Goddesses in Late Hittite Art: Symbolic Expressions of Nobility and Divinity

Bora UYSAL 199

Elbistan Karahöyük Kazılarında Bulunan Eski Assur Stilinde Yapılmış Bir Silindir Mühür

An Old Assyrian Style Cylinder Seal from the Elbistan Karahöyük Excavations

Bekir ÖZER..... 207

Early Iron Age Carian Material Culture: The Beginning of Fibula Production in the Region

Erken Demir Çağı Karia Maddi Kültürü: Fibula Üretiminin Başlangıcı

Hamdi ŞAHİN..... 227

A New Honorary Inscription from Korykion Antron (Kilikia Trakheia) and Some Thoughts on a Publication

Korykion Antron’dan (Kilikia Trakheia) Yeni Bir Onurlandırma Yazıtı ve Bir Yayın Üzerine Düşünceler

Erken Tunç Çağı Kil Çapa ve Kancalarına Gelibolu Yarımadası'ndan Örnekler

Early Bronze Age Clay Anchors and Hooks Examples from the Gallipoli Peninsula

Meral BAŞARAN*

DOI: 10.58488/collan.1489368

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası İletişim Ağları, Erken Tunç Çağı, Kil Çapa ve Kancalar, Çanakkale Boğazı, İletişim Göstergeleri

Ege kil çapaları olarak bilinen ve Erken Tunç Çağı II-III'te geniş bir sahaya yayılan malzeme grubu belirli bir döneme işaret etmesi ve iletişim ağlarını tanımlaması açısından önemlidir. Genellikle farklı biçimlerdeki bir gövdenin altına iki kol halinde yanlara doğru kıvrılması nedeniyle çapa olarak adlandırılmasına karşın aynı buluntu grubu içinde daha az temsil edilen tek kollu örnekler de bulunmaktadır. Gelibolu Yarımadası'nda yürütülen yüzey araştırmaları sırasında pişmiş topraktan kanca formunda buluntuların ele geçmesi iletişim ağları bağlamında sosyoekonomik ve kültürel gelişmelerin incelendiği Çanakkale Boğazı Tunç Çağı Limanları Araştırma Projesi açısından dikkate değer bir bulgudur. Geniş bir sahaya yayılan bir iletişim göstergesinin Gelibolu Yarımadası'nda bulunması malzemenin görüldüğü yerleşmelerle ilgili olarak kültürel aidiyet, iş birliği, iletişim ağlarının tanımlanması, ayrıca buluntuların işlevi ve kökeni gibi birtakım soruların sorulması gerekliliğini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Gelibolu Yarımadası'nda yapılan yüzey araştırmaları sırasında Gözetleme Tepe, Ügütler ve Maltepe yerleşmelerinde bulunan kanca benzeri çift delikli pişmiş toprak objeler ve bu objelerle ilintili iletişim ağları değerlendirilmiştir.

Keywords: Intercultural Communication Networks, Early Bronze Age, Clay Anchors and Hooks, Çanakkale Strait, Communication Indicators

The material group known as Aegean clay anchors, which spread over a wide area in the Early Bronze Age II-III, is important in terms of pointing to a specific period and defining communication networks. Although generally referred to as anchors due to their bodies, which often curve sideways into two arms at the bottom, there are also single-armed examples that are less represented in the same group of finds. The discovery of hook-shaped terracotta finds during the surveys conducted on the Gallipoli Peninsula has been a significant finding for the Survey Project of Bronze Age Harbours in the Çanakkale Strait, which examined socio-economic and cultural developments in the context of communication networks. The presence of a communication indicator spread over a wide area in the Gallipoli Peninsula brings up several questions related to cultural identity, cooperation, the definition of communication networks concerning the settlements where the material is found, as well as the function and origin of the finds. Therefore, within the scope of this study, hook-like double-hole terracotta objects found in Gözetleme Tepe, Ügütler and Maltepe settlements during the survey on the Gallipoli Peninsula and networks associated with these objects are evaluated.

Hakeme Gönderilme Tarihi: 24.05.2024, Kabul Tarihi: 17.11.2024

* Meral BAŞARAN, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Elazığ, Türkiye.
mbmutlu@firat.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4965-0456

Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (Proje No: İSBF 23.03) kapsamında desteklenmiştir.

Giriş

İletişim ağlarının, Ege’de birbirinden farklı toplulukların kültürlerarası etkileşimi hızlandırarak geliştirilen pek çok yeniliğin (Van Andel, Runnels 1988) yaygınlaşmasında ve böylece Erken Tunç Çağı II sonrasında bölgede merkezi otoritenin ortaya çıkmasında önemli bir rolü vardır. Karmaşık ve iç içe geçmiş oluşum sürecine etki eden pek çok faktörün olduğu kabul edilmekle birlikte bu çalışmada söz konusu faktörleri bir araya getiren iletişim süreçlerine dikkat çekilmek istenmektedir. Bu doğrultuda kültürlerarası iletişimin izlenebildiği ve merkezi otoritenin oluşum sürecinde yaygın bir biçimde kullanılan pişmiş toprak çapa ve kanca örnekleri ile Gelibolu Yarımadası’nda bulunan buluntular karşılaştırılarak hem arkeolojik materyali değerlendirmek hem de dönemin iletişim ağlarını tanımlamak amaçlanmaktadır.

Tarihöncesi kültürlerarası iletişim ağlarının belirlenmesinde, iletişim göstergesi arkeolojik materyallerin dağılım alanları önemlidir. Arkeoloji literatüründe “kil çapa” olarak bilinen ve büyük çoğunluğu Erken Tunç Çağı II-III’e tarihlendirilen¹ buluntu grubu, dağılım alanı dikkate alındığında kültürlerarası iletişim göstergeleri arasında önemli bir yere sahiptir (Fig. 4). İsmi şekline göre ötürü gemi çapalarından olsa da, aynı buluntu grubu içinde çapa gibi iki veya kanca gibi tek kollu örnekler mevcuttur. Farklı alt tipleri bulunmakla birlikte, aynı gruba atfedilen bulguların Ege, Balkanlar ve Akdeniz’deki yerleşimlerde görülmesi, Erken Tunç Çağı’nda farklı kültürlerin deniz, kara ve akarsu ağlarını kullanarak birbirleriyle iletişime geçtiklerini göstermektedir. Gelibolu Yarımadası’nda ele geçen çift delikli pişmiş toprak objeler ise yakın çevresindeki örnekler dikkate alındığında tekli kanca tipindedir ve söz konusu buluntuların buradaki varlığı yarımadanın uzun mesafeli ve geniş çaplı iletişim ağları ile doğrudan ve/veya dolaylı olarak bağlantıda olduğunu kanıtlamaktadır.

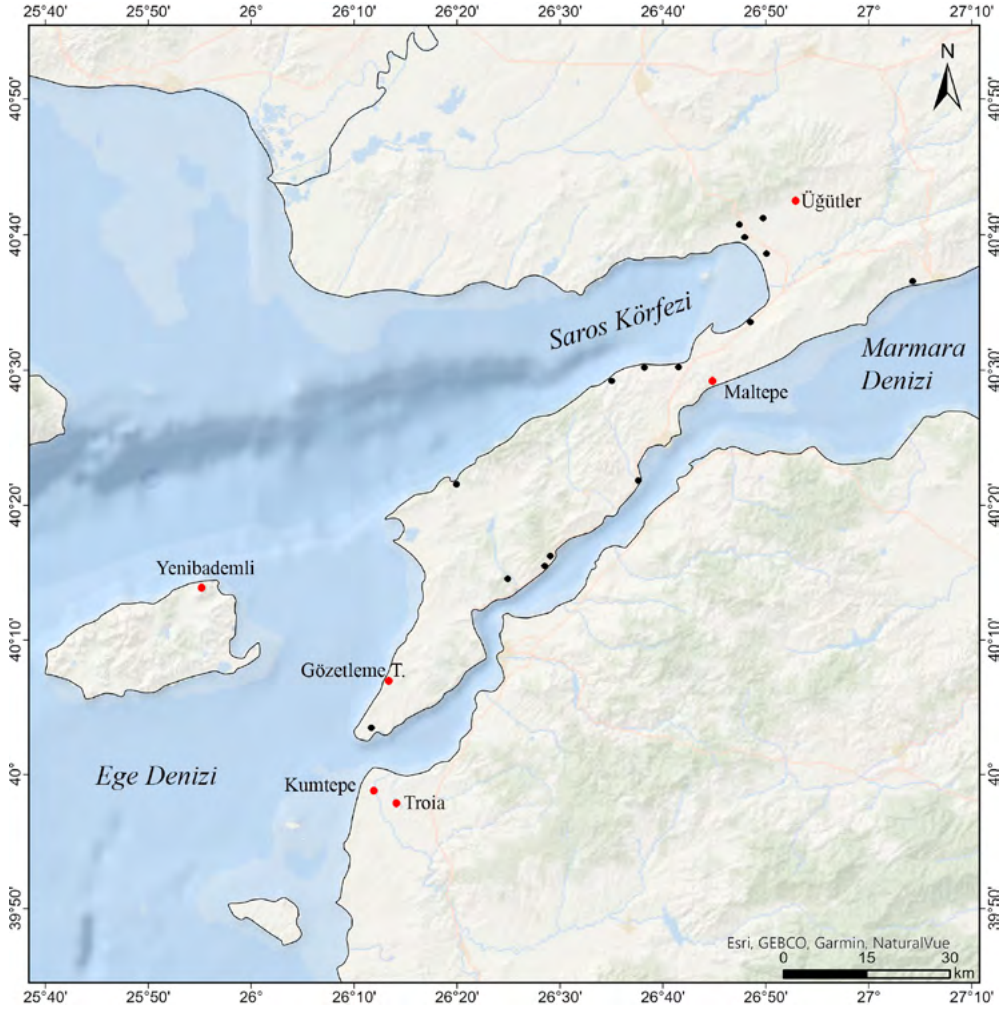
Bulgular

Çanakkale Boğazı Tunç Çağı Limanları Araştırma Projesi kapsamında, 2021 yılından itibaren Gelibolu Yarımadası’nda yürütülen yüzey araştırmasında üç farklı yerleşimde önceki çalışmalarda bulunanlarla birlikte toplam altı adet çift delikli pişmiş toprak obje² bulunmuştur. Bu çalışmada sadece dört tanesi detaylı olarak tanımlanmaktadır. Bunlar köşeleri yuvarlatılmış ve aşağı doğru daralan dörtgen biçiminde olup, oval kesitlidir. Hepsinde şekillendirilmiştir ve hepsinin üst kenarı altında pişirilmeden önce yan yana iki delik açılmıştır. Asimetrik görünüm ve yüzeydeki dalgalanmalar özensizce şekillendirildiklerini gösterir. Sadece bir tanesinin içe kavis yaptığı yüzey açılmıştır. Bezeme yapılmamıştır;

¹ Bu buluntu grubunun tamamı ile ilgili bazı tarihlendirme sorunları bulunmaktadır, ayrıca Liman Tepe’deki çapa formundaki bir örnek Troia VI ile benzerlik gösteren seramikler ile birlikte ele geçmiştir (Erkanal 1986: 184).

² Tüm olarak bulunmadıkları için kanca yerine bu tanım özellikle tercih edilmiştir.

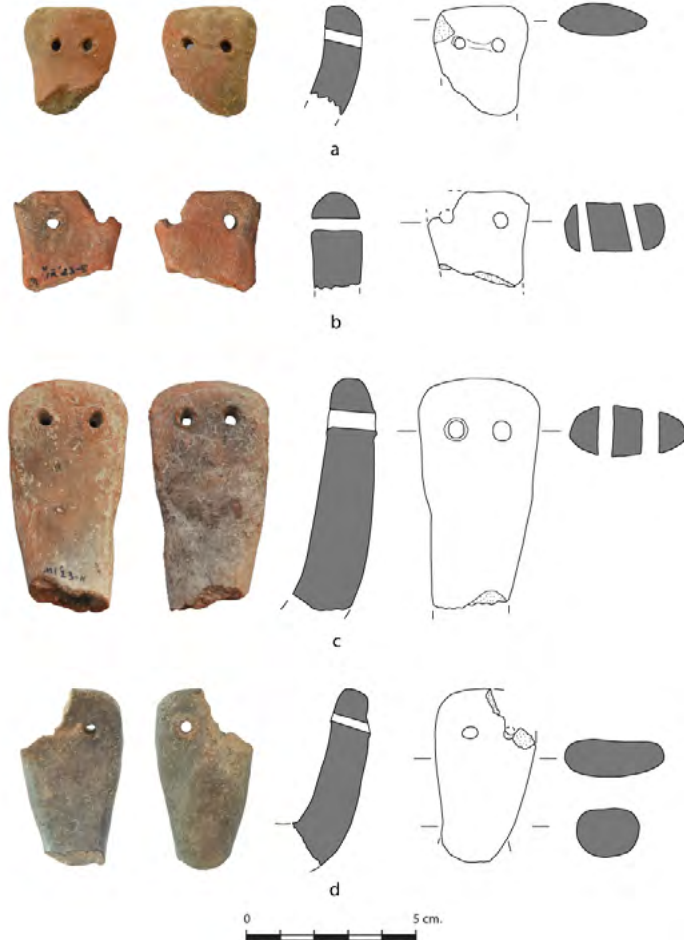
fakat bir örnekte iki delik arasında yatay çizi bulunur ancak bu aşınım izi olarak değerlendirilmiştir. Hepsi orta derecede pişirilmiştir ve çoğunun yüzeyi ısıtılmış işlem kaynaklı olacaktır. Alt kısımları kırıktır; ancak, üçünde içe doğru hafifçe kıvrım olması, bunların kanca biçimine sahip oldukları fikrini vermektedir. Tipolojik değerlendirme olarak, az sayıda ele geçmiş olmasına rağmen yuvarlatılmış köşeleri hafifçe yanlara çekik olanlar ile tepesi ve köşeleri yuvarlatılmış olanlar şeklinde iki alt tipin varlığından söz edilebilir. Söz konusu buluntuların biçimi, tarihlenmesi, dağılım alanı, işlevi ve diğer konular hakkındaki değerlendirmeler ise, karşılaştırmalı olarak bir sonraki alt başlıkta paylaşılmıştır. Buluntuların ele geçtiği yerleşimlerden ilki, Gelibolu Yarımadası'nın güneybatısında, Ege Denizi kıyısındaki Gözetleme Tepe; ikincisi, Saros Körfezi'nin doğusunda, günümüzde iç kesimde yer alan Üğütler; sonuncusu ise, yarımada'nın kuzeyinde, Marmara Denizi kıyısındaki Maltepe'dir (Fig. 1).

Figür 1. Pişmiş toprak çapa ve kanca buluntularıyla ilişkilendirilen yerleşimler ve Gelibolu Yarımadası Erken Tunç Çağı yerleşimleri (© M. Başaran).

Eceabat İlçesi'nin Alçıtepe Köyü sınırları içinde yer alan Gözetleme Tepe yerleşimi, Gözetleme Tepe Şehitliği'nin yaklaşık 1.7 km güneybatısındaki ikiye ayrılan toprak yol ile Ege Denizi kıyısı arasında yer alır. Yerleşimin kuzeyinde derin çukurlar bulunmaktadır ve yağışların da etkisiyle kesitler akmaya devam ettiğinden yüzeydeki malzeme oldukça yoğundur. Yüzeydeki Kuzeybatı Anadolu'ya özgü özellikleri gösteren seramik parçalarına göre yerleşim, tarih öncesi dönemde sadece Geç Kalkolitik Çağ'da ve Erken Tunç Çağ'ında iskân görmüş olmalıdır. Ayrıca Geç Roma Dönemi'ne ait az sayıda seramik parçası tespit edilmiş olup, yerleşimin tepesinde muhtemelen yine Roma Dönemi'ne ait duvar kalıntıları da bulunmaktadır. Gözetleme Tepe'nin tam karşısında Gökçeda bulunur ve çağdaşı Yenibademli Höyük gibi, diğer Ege yerleşimleri ile etkileşime açık bir konuma sahiptir. Yerleşimde 2022 yılı araştırmaları sırasında bir adet iki delikli pişmiş toprak obje parçası bulunmuştur (Fig. 2a, Kat. 1).

Üğütler yerleşmesi, Gelibolu İlçesi'ne bağlı Süleymaniye Köyü'nün 1,7 km kuzeyi ile Bayramiç Köyü'nün 2,2 km batısında yer alır. Günümüzde mevsimlik iki dere arasında ve deniz kıyısına yaklaşık olarak 8,5 km mesafede bulunmaktadır. Höyükte Kuzeybatı

Figür 2. Yüzeyde bulunan çift delikli pişmiş toprak obje parçaları (© Çanakkale Boğazı Tunç Çağı Limanları Araştırma Projesi, M. Başaran).

Kuzeybatı Anadolu'ya özgü özelliği gösteren Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı seramiklerin yanında, nokta baskı bezekli, s profilli makara kulplu çanak parçaları ile s profilli kum saati biçimli, ip delik tutamaklı, iyi açkılı kase parçasının varlığı, Kuzeybatı Anadolu'ya yabancı bir etkinin buradaki varlığını göstermektedir. Yerleşimde ayrıca az sayıda Roma Dönemi kırmızı astarlı seramik parçaları da bulunmuştur. Üğütler'de iki farklı yüzey araştırması sırasında (Özbek 2012: 466) toplam üç adet çift delikli pişmiş toprak obje parçası ele geçmiştir (Fig. 2b, Kat. 2, Res. 3b).

Maltepe, Bolayır Köyü'nden Marmara Denizi'ne inen köy yolunun sahil yolu ile birleştiği köşede, Şaban Deresi'nin doğusunda ve Göksu Tatil Köyü'nün karşısında yer almaktadır. Marmara Denizi kıyısında ve doğal bir tepenin üzerinde bulunan yerleşimin Geç Kalkolitik ile Erken Tunç Çağı-Orta Tunç Çağı arasına tarihlendirilen yüzey bulguları, Kuzeybatı Anadolu kültür öğeleriyle uyumludur. Bununla birlikte, höyükte, Erken Tunç Çağı'nda Trakya'nın Marmara kıyılarındaki yerleşimlerden bilinen buğday sırası bezemeli kaplar da (Kılıç 2000: 30) bulunmaktadır. Geç dönemde ise, yerleşim kullanılmaya devam edilmiştir. Tepe üzerinden kuzeye doğru devam eden yamaçlarda, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlere ait kalıntılar saptanmıştır. Yerleşim, yarımadanın daraldığı kıstak kısmında olduğundan, hem Saros Körfezi'nden kara aktarımı ile Marmara Denizi'ne daha sonra belki Anadolu'ya karasal bağlantının hem de Marmara Denizi ile Çanakkale Boğazı arasındaki deniz bağlantısının sağlanabileceği bir alanda olması nedeniyle önemli bir konuma sahiptir. Yüzey bulgularına göre uzun süre iskân edildiği anlaşılan yerleşimin tercih edilme nedeni, farklı yollar arasında bağlantıyı sağlayan ve kontrol altında tutan bir konuma sahip olması olabilir. Maltepe'de iki farklı dönemde yapılan yüzey araştırmaları sırasında iki adet çift delikli pişmiş toprak obje parçası bulunmuştur³ (Fig. 2c,d, Kat. 3,4).

Kil Çapa ve Kancalar: Karşılaştırma ve Değerlendirme

Yukarıda bahsi geçen yerleşimlerde bulunan pişmiş toprak objeler, eldeki verilere dayanarak Erken Tunç Çağı için tipik ve geniş bir sahaya yayılan "kil çapa ve kancalar" ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla, iletişim ağlarının kanıtı olan göstergelerin varlığı, Çanakkale Boğazı'nın belirli bir dönemdeki kültürel bağlantıları hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Diğer yandan, arkeolojik materyallerin farklı olasılıklarının da hesaba katılarak değerlendirilmesi gerektiğini yine bu buluntu grubu üzerinden vurgulamak gerekir. Bu çalışmada ele alınan objeler, yüzeyde buldukları için bağlamlarına ilişkin bilgimizin olmaması ve kırık ele geçmeleri nedeniyle, özellikle işlev, köken ve sembolizm gibi konularla ilgili soruların yanıtlarını kısıtlamaktadır. Bu yüzden farklı ihtimallerin sorgulanması ve inceleme sırasında dikkati çeken detayların paylaşılması gerekli görülmüştür.

³ Söz konusu buluntulardan bir tanesi (Fig. 2d) Zeynep Koçel Erdem'in 2013 yılında yaptığı yüzey araştırması sırasında ele geçmiştir (Koçel-Erdem 2015: 440).

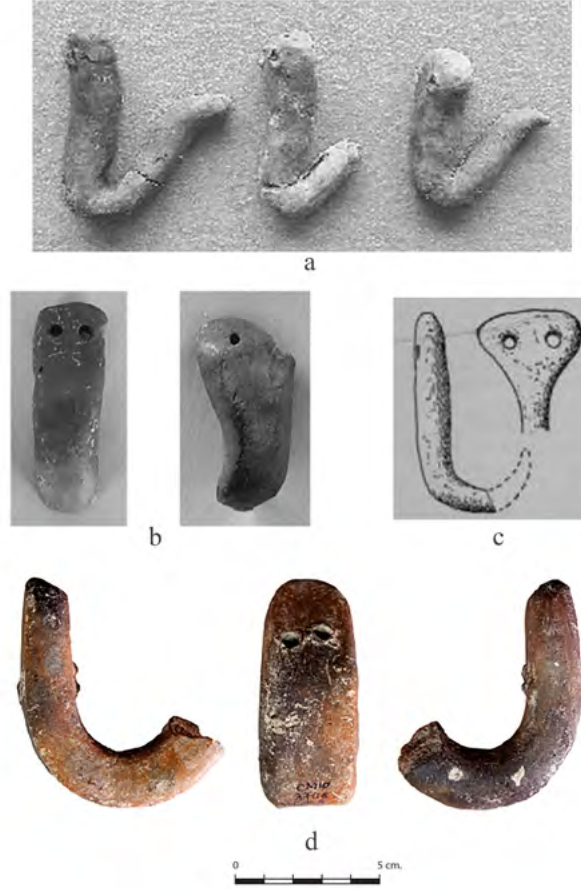
Günümüz gemi çapalarından ismini alan pişmiş toprak çapalar, uzun bir gövdenin altında yanlara doğru kıvrılan iki kollu objelerdir. Aslında bunları çift kanca olarak adlandırmak da mümkündür (Buchholz, Wagner 1987: 124; Minkov 2019: 61). Bu buluntu grubu üzerine kapsamlı bir çalışma yapan H. J. Weisshaar (1980: 33-35) çapaları 10 tip altında gruplamış olmasına rağmen, bu grupların hiçbirine atanamayan ve özel biçimleri temsil eden başka çapalar da olduğunu belirtir. Söz konusu gruplanmayan buluntular içinde değerlendirilmesi gereken kanca formundaki buluntular ise, gövdesi tek yöne doğru kıvrılan, tek kollu buluntulardır ve Kirhha tipinde olduğu gibi (Weisshaar 1980: 34) delikleri kol yönünde açılmıştır. Bahsi geçen kanca formulu buluntular Gelibolu Yarımadası bulguları ile karşılaştırıldığında ön plana çıkmaktadır.

Gelibolu Yarımadası'ndaki çift delikli pişmiş toprak objeler genel olarak kenarları yuvarlatılmış uzun dörtgen biçimli, çift deliklidir ve hepsinin alt kısmı kırıktır o yüzden tekli kanca biçiminde olduklarını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak Gökçeada Yenibademli yerleşmesindeki tüm ve tüme yakın halde bulunan kancalarda⁴ (Fig. 3a) olduğu gibi, Gelibolu örneklerinin çoğunun gövdesi, deliklerin baktığı tarafta, bir yöne doğru hafifçe kıvrılmaktadır. Karşılaştırma sahasındaki benzer diğer örnekler ise kırık olarak ele geçmiştir. Bununla birlikte, Troia (Fig. 3c), Üğütler (Fig. 3b) ve Yunatsite'de (Fig. 3d) bulunan örneklerin kanca gibi belirgin bir kıvrıma sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Kırık olarak ele geçen benzer formdaki buluntulardan bir tanesi, Kumtepe'nin Erken Tunç Çağı tabakasında bulunmuştur (Korfmann *vd.* 1995: 287, Abb. 41.7). Limni Adası'nın doğu kıyısında yer alan Poliochni'nin Azzuro evresinde bulunan üç buluntudan (Bernabò-Brea 1964: 156, Lev. 83, f-h) bir tanesi hafif kavisli olarak tanımlanmıştır ve hepsinin de alt kısmı kırıktır. İzmir-Höyücek'te bulunan pişmiş toprak buluntu (Şenyürek *vd.* 1950: 490, Res. 24c) ve Yunanistan'ın Teselya Bölgesi'nde Pagasit Körfezi kıyısında bulunan Pevkaki'da (Weisshaar 1980: Fig 2.5-7) benzer formda buluntular kırık olarak ele geçmiştir. Diğer yandan sözü edilen bu parçaların Kirhha (Weisshaar 1980: 34) tipinde olduğu gibi çapa formunda iki yana doğru devam etme ihtimalleri de vardır.

Erken Tunç Çağı'nda pişmiş toprak çapa ve kancalara ait çok sayıda örnek bulunmuş olup, bunlar çeşitli yerleşim yerlerine dağılmıştır (Fig. 4). Bu buluntular, en kuzeyde Güney Romanya'dan güneye; doğu Yukarı Trakya'da, Makedonya, Teselya ve Mora Yarımadası'nda; doğuda, Batı Anadolu kıyıları ve Doğu Ege adalarının bir kısmında; en batıda ise, İtalya'nın güneyinde ve Malta Adası'nda bulunmuştur. Buluntuların bağlamlarına ilişkin verilerin az olmasına ve yeterli C14 tarihlerinin bulunmamasına rağmen, bu buluntu grubu genel olarak Erken Tunç Çağı'nın son iki dönemi (II-III) arasına tarihlendirilmiştir (Weisshaar 1980: 33, 45; Minkov 2019: 62). Gelibolu Yarımadası'ndaki örneklerin bulunduğu yerleşmelerde ise, Geç Kalkolitik Çağ, Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı geçişi ve

⁴ Yenibademli'de çapa formunda pişmiş toprak buluntular da ele geçmiştir (Hüryılmaz 2011: 129). Ayrıca Üğütler'de daha önce bulunan iki örneğin çizimi ve tanımı olmadığından tüm olup olmadıkları anlaşılmamaktadır (Özbek 2012: Res. 9).

Figür 3. a. Yenibademli (Hüryılmaz 2006: Res. 8) b. Ügütler (Özbek 2012: Res. 9) c. Troia (ölçeksiz, Schmidt 1902: no.8835), d. Yunatsite (Minkov 2019: 60, Fig. 5).

Erken Tunç Çağı'na tarihlendiğimiz seramik parçaları çoğunluktadır. Bu bilgiler ışığında, Gelibolu Yarımadası'nda bulunan pişmiş toprak objelerin de göreceli olarak Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmesi gerekir.

Çok geniş bir sahaya dağılan özel bir buluntu grubunun ilk nereden çıkıp yayıldığı ile ilgili bilgi sahibi olmanın bazı zorlukları vardır. Kesin tarihleme, köken sorununun çözülmesinde en önemli etkidir. Ele aldığımız pişmiş toprak çapa ve kanca örneğinde olduğu gibi *in situ* bulguların azlığı ve tarihleme sorunları, bu sorunun yanıtlanmasına şu aşamada izin vermez. Bununla birlikte C. Smith pişmiş toprak çapa ve kancaların büyük olasılıkla ilk olarak Kuzey Yunanistan'da ortaya çıktığını belirtmektedir (Smith 1975: 241).

Biçimsel sınıflandırmalar, kültür bölgesinin ve o kültür bölgesi ile yakın ilişkideki diğer bölgelerin belirlenmesine fayda sağlayabilir. Çünkü eğer bir ürün hazır şekilde elde edilmiyorsa, kültürlerarası etkileşim gereği, belirli tipteki bir ürün, farklı kültürlerde farklı biçimlerde uygulanabilir, taklit edilebilir. Eldeki veriler ışığında, Çanakkale Boğazı çevresinde aynı tipte kanca formunun görülmesi, bu bölgede Erken Tunç Çağı'nda bir iletişim

Figür 4. Pişmiş toprak çapa ve kancaların dağılım alanını gösteren harita. (Weisshaar 1980: Fig 3; Minkov 2019: 62, Fig 2'den uyarlanmıştır. Çizim: M. Başaran).

birliğinin olduğunu göstermektedir. Yunatsite örneğiyle kurulan biçimsel benzerlik ise, bölgenin Yukarı Trakya ile yakın bağlantı içinde olduğunu düşündürür. Bu durumu kültürel aidiyet ve birliklilik açısından değerlendirmek gerekirse, kazı ve yüzey araştırmalarına göre, Gelibolu ve Biga yarımadalarının Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'nda Kuzeybatı Anadolu Kültür Bölgesi içinde yer aldığı bilinmektedir. Aynı kültür bölgesi içinde benzer tipte iletişim göstergelerinin olması, özellikle Erken Tunç Çağı'nda Çanakkale Boğazı'ndaki yerleşimlerin sosyoekonomik alanda birlikte hareket ettiğini, dolayısıyla kültürlerarası iletişim ağlarına birlikte hizmet sunduklarını da gösterebilir.

Pişmiş toprak çapa ve kancaların ne amaçla kullanıldıkları belirsiz olmasına rağmen, adak eşyası, amulet ve idol gibi kült objesi veya balık avcılığı ve dokumacılık gibi günlük kullanım eşyası olabilecekleri yönünde farklı görüşler vardır (Weisshaar 1980: 47; Erkanal 1986: 187; Minkov 2019: 63-65). Araştırmacılar en çok dokumacılıkla ilgili işlerde kullanıldığını düşünse de bu konu ile ilgili bazı şüpheler bulunur (Buchholz, Wagner 1987: 124; Smith 2000: 257). Bunların dışında, çapa ve kancaların işlevi için aşağıda paylaşılan

diğer öneriler bulgularımızla uyum göstermektedir; yine de buluntuların bağlamı içinde değerlendirilerek işlevinin tanımlanması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Diğer yandan benzer biçimdeki pek çok buluntu, farklı dönemlerde, farklı yerlerde veya farklı bireylerde ve hatta farklı anlarda bile farklı kullanım amaçlarına sahip olabilirler. Bu sorunun çözümü ise yerleşim ve mekân odağında bağlamsal araştırmalar yapmaya bağlıdır.

K. Müller'e göre çapa ve kancalar, serbestçe asılması gereken bir şeyi asmaya yarayan bir alet olmalıdır (Müller 1938: 64). Böylece peynir yapımında kullanılan süzgeçler veya fare ve diğer haşeratlerden korumak için yiyecekler kancalara asılabilir. H. Schmidt ise bu formdaki buluntuların çivi benzeri obje ile duvara tutturulduğunu düşünmüş olacak ki, Troia'daki örnekleri duvara monte edilmesi için iki veya üç delikli olduğu şeklinde tanımlamıştır (Schmidt 1902: 302). Gözetleme Tepe örneğinin (Fig. 2a) dışa kavis yapan yüzünde, deliklerin arasında yatay vaziyette ince bir çizi bulunmaktadır. Pişirilmeden sonra oluşturduğu anlaşılın bu çizinin bezemeden çok aşınım izi olduğu düşünülmektedir. Bu tek örnekten yola çıkarak, duvara monte etmek yerine deliklerinden ip veya deri geçirilerek sarkıtıldığı düşünülebilir ki benzer bir öneri daha önce de sunulmuştur (Buchholz, Wagner 1987: 124, Abb. 26b). Dolayısıyla, bu şekilde kullanılan çift veya tek kancaların kol kısmında herhangi hafif bir ağırlık taşımaları söz konusu olabilir. Kolların kırık ele geçmesinin ise bu öneriyi desteklediği, yani pişmiş toprak malzemenin ağırlığa karşı dayanıksız olduğu için kırıldığı düşünülebilir.

Gelibolu'daki üç örneğin yüzeyinde yapım sonrasında oluşan ısı işleminin sonucu renk dalgalanmaları görülmüştür. Bu renk değişiminin kullanım sırasında mı yoksa kullanımı bittikten sonra mı olduğunu anlamak hem gözleme dayalı olduğu hem de yüzey buluntusu olduğu için zordur. Diğer yandan üç farklı yerleşimde de benzer durumun olması dikkat çekicidir ve bu buluntuların ısıya maruz bırakılan bir işte kullanılma ihtimalleri akla gelmektedir. Yunatsite'teki kancada benzer şekilde yanık izleri vardır ve Mihalich'teki çapalar ise ocakların yanında bulunmuştur (Minkov 2019: 64). Bu durumla uyumlu olarak çapa ve kancaların etleri tütsülemek veya otları kurutmak için ocağın yakınına yerleştirildiği önerilmektedir (Buchholz, Wagner 1987: 124).

Gelibolu'daki buluntu grubu hakkında yukarıda bahsedilenlerden tamamen farklı bir biçim ve işlev tanımı daha önermek gerekir. Özellikle Maltepe'de diğerlerine göre daha uzun korunan parçalar göz önüne alındığında, bunların sap biçimli kulp olma ihtimali akla gelmiştir. İncelemeler sırasında Maltepe'deki örneklerin hafif eğik bir şekilde durdukları izlenimi oluşmuş ve bir kabın ağız kenarından yükselen bir kulp olarak kullanıldığı düşünülmüştür. Benzer örnekler Troia ve bölgedeki diğer yerleşimlerde rastlanılmadığından bu parçanın benzerleri çevre kültürlerde aranmıştır. Midilli Adası'nın doğu kıyısında bulunan Thermi'nin Erken Tunç Çağı tabakasındaki çanaklarda ağız kenarından veya ağız kenarı altından hafif eğik yükselen çift delikli sap biçimli kulplar (Lamb 1936: 77, Fig. 27. 3-4,6) bu ihtimali desteklemektedir. Ancak Thermi'deki kulpların üst kenarları Gelibolu'daki parçalardan farklı olarak iç bükeydir. Thermi ile benzer biçimdeki kulplar, diğer Doğu Ege Adaları'nda Ege kronolojisine göre Geç Neolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı'na

kadar kullanılmaktadır. Sakız Adası'ndaki Ayio Gala'nın Kumtepe 1 B çağdaşı tabakasında çanak ağzını aşan sap biçimli kulpta ip deliği bulunmaktadır (Hood 1981-1982: 40, 251). Gelibolu'daki örneklerden farklı olarak bu örneğin köşeleri yanlara doğru çıkıntı yapar. Emporio'da ise ağız kenarını aşan sap biçimli delikli kulplar Neolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı'na kadar görülmektedir (Hood 1981-1982: 203-214, Fig. 105, 106). Emporio kulplarının üst kısımları Thermi'deki gibi genellikle iç bükey biçimlendirilmiştir. Samos Adası'ndaki Kastro Tigani'de ise Ege kronolojisine Geç Neolitik Çağ'da⁵ yine ağız kenarını aşan üst köşeleri yukarı doğru çıkıntı yapan delikli kulplar bulunmaktadır (Felsch 1988: Taf. 79, 3d, g, i). Anadolu kronolojisine göre Orta ve Geç Kalkolitik dönemleri için karakteristik olan bu kulplar Erken Tunç Çağı başında azalmaktadır. Gelibolu örnekleri ise Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'nın baskın olduğu yerleşimlerde bulunduğundan daha geç bir tarih vermektedir. Diğer yandan, Gelibolu'daki örnekler adalardaki kulplardan ufak da olsa biçimsel farklılıklara sahiptir ve özensiz yapım şekli, bunların kap eklentisi yerine işlevsel bir obje olduğu izlenimini verir. Ayrıca aşağıdaki paragrafta açıklandığı gibi Gelibolu'daki buluntuların bir kaba ait olabileceği ile ilgili bazı şüpheler bulunmaktadır.

Parçaların kırılma şekli, yapım teknolojisi ve dolaylı olarak işlev ile ilgili bilgiler verebilir. Kapların en dayanıksız kısımları kulp ve tutamak gibi eklentileridir. Bazı durumlarda kulplar tam gövdeye birleştiği kısımdan kırılır ve kırılma şekli eklentinin yapım tekniği gibi bilgiler verebilir. Fakat Gelibolu örnekleri üzerinde kap ile bağlantı kısmı yoktur, ya deliklerin altında gövdenin düz devam ettiği kısımdan ya da hafif kıvrım yaptığı kısımdan kırılmıştır. Ayrıca söz konusu üç yerleşimin yüzeyinde kulp benzeri bir eklentiye sahip olabilecek hem kırıkla eşleşen hem de mal grubu açısından uyumlu bir ağız parçası da bulunmamıştır.⁶ Buluntu grubunun ağırlık taşımak için kanca biçiminde kullanılması durumunda ise, pişmiş toprağın esnek bir malzeme olmaması nedeniyle taşıdığı yükün etkisiyle yine kolayca kırılması mümkündür. Her iki durumda da buluntuların neden kırık ele geçtiğini açıklamak mümkünken, kırılma şekillerini ölçüp değerlendirebilecek kadar yeterli örnek bulunmaması bu soruyu cevapsız bırakmaktadır.

Bir buluntunun işlevi yanında topluluk veya birey için sembolik bir anlamının olması olağandır. O yüzden işlevinden ayrıca düşünülmesi gereken başka bir konu ise bu buluntuların aynı zamanda simgesel anlamlarının da olabileceğidir. Gelibolu örneklerinin göz şeklindeki iki deliği ile insan başını anımsatan şekli, Kuzeybatı Anadolu'ya özgü antropomorfik uygulamaları hatırlatmaktadır. Örneğin Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) yerleşiminde Orta Kalkolitik Çağ'a ait insan biçimli protomların kırık ele geçmelerine rağmen kapların ağız kenarlarından yukarıya doğru yükselen uzantılar olduğu önerisi (Özdemir *vd.* 2014) hem bölgenin sembolik geleneğine hem de bu tür objelerin kap eklentisi olabileceği fikrine vurgu yapmaktadır.

⁵ Menelaou ve Kouka'nın yaptığı çalışmaya göre kulpların görüldüğü Kastro Tigani I. evresi Anadolu kronolojisinde Orta Kalkolitik Çağ ile çağdaştır (Menelaou, Kouka 2022: 6, Tab. 1).

⁶ Diğer yandan bu çıkarım yüzeydeki malzemelere dayandığı için yeterli değildir.

Erken Tunç Çağı İletişim Ağları

Ege'de merkezi otoritenin ortaya çıkmasına dair farklı görüşler bulunmakla birlikte arkeolojik veriler kültürlerarası etkileşimi ön plana çıkarır. Sınıfsal ayrımların yaygınlaşmaya başladığı Kalkolitik Çağ sonlarından itibaren devletleşme öncesi bir süreç başlar. Erken Tunç Çağı'nda ise, uzun mesafeli ve büyük ölçekli ticaret ağları, belirli kuralları ve karşılıklı anlaşmaları olan sistemli bir organizasyona dönüşmüş; böylece hiyerarşik olarak yüksek statüdeki kişilerin (Aykurt *vd.* 2003) ihtiyaçlarını karşılamak için ilk kez idari kontrol uygulanmıştır (ayrıca bkz. Renfrew 1972; Şahoğlu 2019). Ege toplumlarında eş zamanlı merkezi yerleşmelerin ön plana çıktığı yeni sistemde, bir yerleşimin diğeri üzerindeki otoritesine dair herhangi bir kanıt yoktur; ancak, yerleşmeler arasında materyal ve fikir değiş tokuşuna dayalı çok sık bir iletişim olduğuna dair kanıtlar mevcuttur (Wiencke 1989: 508; Cosmopoulos 1991). C. Renfrew, Ege toplumlarında etkileşim sayesinde birbirine denk ve özerk merkezler arasında rekabete dayalı bir ticaret sisteminin mümkün olduğunu ve bunun da merkezi otoritenin veya devlet siyaseti güdülen ekonomilerin doğuşunu hazırladığını öne sürer (Renfrew 1972; 1986:1). Burada vurgulanmak istenen, toplumsal yapıların, komşu yönetimler arasındaki uzun dönemli etkileşimler sonucunda ortaya çıkmasıdır (Cherry 2013: 108) ve Ege toplumlarının her biri Ege'yi hareketli bir etkileşim alanına dönüştüren bu karmaşık süreçte rol oynamıştır (Reinholdt 2003: 256). Kültürlerarası etkileşimi sağlayan iletişim ağları ise, ticaret (Şahoğlu 2005: 341, 344) ve ticareti meydana getiren unsurların da etkisi ile yolların birbirine bağlanmasına ve ulaşım araçlarının geliştirilmesine sebep olmuştur. Farklı bölgeleri çalışan araştırmacılar birbirine uzak mesafelerdeki iletişim göstergesi materyallerin konumlarına bakarak bu yolları tanımlamışlardır. Aşağıda bu araştırmaların sonuçlarına göre farklı coğrafyalardaki iletişim ağları tanımlanırken makaleye konu olan pişmiş toprak çapa ve kancaların dağılım alanlarını kapsayan geniş bölge için Erken Tunç Çağı'na ait bir iletişim ağı önerisi sunulmaktadır (Fig. 5).

Ege Dünyası'nda benzer biçimlerdeki arkeolojik materyalin deniz aşırı mesafelere dağılımı, gemi modelleri ve tasvirleri gibi arkeolojik göstergelerin yanında, kaynak analizleri gibi arkeometrik bulgular, Erken Tunç Çağı'nın deniz ağlarının yoğun olarak kullanılmaya başladığı bir dönem olduğunu göstermektedir. Tunç Çağı başlarında deniz seviyesi günümüze göre 5 m veya daha az bir artışla dengeli hale gelmiştir (Tartaron *vd.* 2003: 28); böylece Tunç Çağı iletişim ağlarının aktörleri olan kıyı yerleşmelerinin tespit edilmesi de kolaylaşmaktadır. Bu yerleşimler Ege'de coğrafi olarak önemli noktalarda bulunan, farklı ulaşım ağlarına sahip, ticari dağıtımın yapılabileceği yerleşimlerdir (*emporia*) ve maden gibi dönemin en çok ihtiyaç duyulan hammaddelerin ticareti ile birlikte sayıları da artar (Van Andel, Runnels 1988). Deniz ağlarını tanımlamamıza yardımcı olan Tunç Çağı limanları hakkında çok az şey bilinmesine rağmen, kıyılardaki doğal koy, körfez ve burunlar dönemin ideal liman koşullarını oluşturmaktadır. Tunç Çağı'ndan itibaren deniz seviyesindeki dengeli durum göz önüne alındığında Tunç Çağı limanlarının günümüz kıyı

şeridine yakın konumda olmaları beklenir. Bununla birlikte, nehir ağzına kurulan kıyı yerleşmelerinin, deniz seviyesinin alçalması ve nehrin getirdiği alüvyonlarla koyu doldurması sonucunda zamanla iç bölgede kalması Troia gibi yerleşmelerden bilinmektedir (Kayan 2001).

Akıntı ve rüzgârların yönleri ve hızları, deneysel çalışmalar, arkeolojik buluntuların dağılımı ve antik kaynaklar Ege Denizi'nin Tunç Çağı rotalarını belirlemekte araştırmacılara yardımcı olmaktadır (Agouridis 1997: Fig. 5). Buna göre Akdeniz'den Kuzey Ege'ye, Rodos Adası üzerinden On İki Ada'ya ve oradan da Batı Anadolu kıyılarını takip ederek ulaşılabilir. Girit'ten kuzeybatıya doğru adaları takip ederek Mora Yarımadası'na, kuzeye doğru Kiklad Adaları'na ve kuzeydoğuya doğru Rodos Adası hattında bulunan adaları takip ederek Anadolu'ya ulaşmak mümkündür. Ayrıca Batı Anadolu kıyılarından Yunanistan'a adalar vasıtasıyla geçiliyor olmalıdır (Papageorgiou 2008: 211, Fig. 4). Kuzey Ege'de ise Çanakkale Boğazı'ndan sonra iki ana rota bulunmaktadır. İlki, Gökçeda'nın doğusundan kuzeye doğru Meriç Nehri deltasına, oradan da batıya doğru kıyılar takip edilerek Halkidiki Yarımadası'nın etrafından Selanik Körfezi'ne ulaşılan rotadır (Cultraro 2004: Fig. 2). Kuzey Ege'deki diğer ana rota, Troia ve Limni arasındadır. Yine akıntı yönüne göre Limni'den güneybatıya Sporadlar'a ve Teselya Bölgesi'ne erişim sağlanabilir.

Aynı dönemde Anadolu ile uzak bölgeler arasında iletişimi sağlayan karasal bir ağın varlığı arkeolojik bulgular vasıtasıyla bilinmektedir (Şahoğlu 2005; 2019; Efe 2007). Söz konusu karasal ağ, Kilikya'dan doğal geçitleri takip ederek Orta Anadolu ve İç Batı Anadolu'da çeşitli rotalara ayrılmıştır. Bu rotaların bazı kolları Batı Anadolu'da kıyılara dik uzanan dağların arasındaki doğal geçitleri kullanarak Ege Denizi kıyılarına ulaşır (Şahoğlu 2005; Oğuzhanoğlu 2019). Kuzeybatı Anadolu'ya doğru devam eden başka bir rota ise, Eskişehir Ovası üzerinden batıya doğru dönerek Çanakkale Boğazı'na doğru devam eder; ardından kara ve su yollarıyla (deniz ve akarsu) Yukarı Trakya'ya bağlanır (Leshtakov 1996: 252; Şahoğlu 2005).

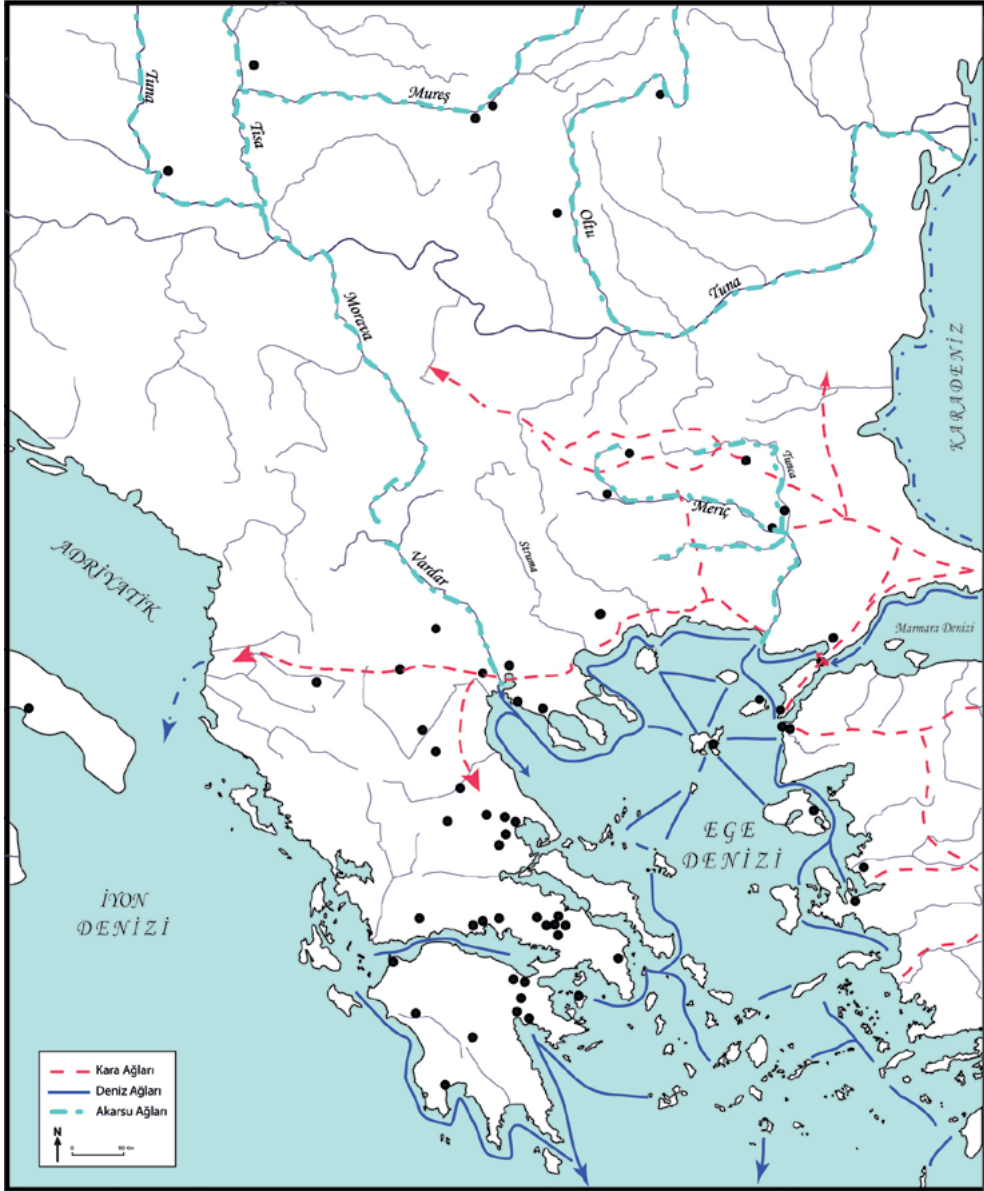
Tarih öncesinde akarsu ağları karasal ağlar ile birlikte kullanılmıştır. Özellikle ulaşım elverişli, debisi alçak ve düzenli rejime sahip Avrupa'daki nehirler üzerinde kurulan iletişim ağları kimi alanlarda kesintiye uğrar. Nehrin hızlı aktığı yerlerde, iki nehir veya göl arasındaki bağlantılarda ulaşımı devam ettirmek için karasal ağlar devreye girer (O'Shea 2011). Kuzey Ege Adaları'ndan kuzeye, Yukarı Trakya ve Makedonya'ya erişim için Vardar, Struma, Meriç ve Tunca nehirleri kullanılmış olmalıdır. Erken Tunç Çağı'nda bu bölgedeki en belirgin nehir ağı ise Meriç Nehri olmalıdır ki zaten Yukarı Trakya'ya Meriç Nehri'nden gidip gelmenin mümkün olduğu bilinmektedir (Leshtakov 1996: 251). Orta ve Güneydoğu Avrupa'da ise birbirinden farklı kültür grupları Tuna Nehri ve kolları sayesinde birbirleriyle iletişime geçmiştir (Dietrich 2010). Güneydoğu Avrupa Tunç Çağı kültürleri Tuna Nehri ağı aracılığıyla Ege kültürleriyle bağlantıya geçmiş olmalıdır. Ege ile Tuna'yı birbirine bağlayan en kestirme yol ise Vardar- Morava- Tuna bağlantısıdır (O'Shea 2011). Morava, Tuna ile birleştikten sonra, akarsu ağı kuzeybatıdaki Tisa Nehri'ne yönelir. Tisa Nehri kolları (Mureş, Körös ve Szamos) ile birlikte, Doğu Macaristan ve Romanya'daki

Transilvanya Bölgesi arasındaki iletişimi sağlamaktadır (Kiss 2011: 226; O'Shea 2011). Orta Romanya'dan güneye inen başka bir rota ise Oltu Nehri üzerinden devam ederek güneyde Tuna ile birleşir. Tuna'ya giden bu rotanın Tisa rotasından oldukça farklı şekilde işlev gördüğü ve doğrudan Karadeniz'e yöneldiği, çünkü Oltu Nehri Tuna ile birleştikten sonra akıntının hızlandığı Demirkapı'dan geçerek Morava'ya gitmenin zor olacağı belirtilmektedir (O'Shea 2011: 170).

Makaleye konu olan iletişim göstergesi pişmiş toprak çapa ve kancaların dağılım haritasına bakıldığında ise, (Fig. 5) yerleşimlerin konumlarının yukarıda tanımlanan ağlarla uyumlu olduğu ve Erken Tunç Çağı'nda geniş bir alanda deniz, akarsu ve kara ağlarının birbirlerine bağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla haritaya bakarak bile farklı kültür bölgeleri arasında sistemli ve karmaşık bir organizasyonun var olduğunu anlamak mümkündür. Gelibolu Yarımadası'ndaki buluntuların bu geniş ağ üzerindeki en önemli katkısı ise Çanakkale Boğazı'nın bypass edilerek geçilmiş olabileceğinin (Aydingün 2023) arkeolojik kanıtını sunmasıdır. Bu değerlendirme aynı zamanda Tuna Nehri ve Karadeniz üzerinden Ege'ye gelen başka bir ağın daha varlığına işaret eder. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere, Aşağı Tuna kültürlerinin Oltu Nehri ile Tuna'ya bağlandıktan sonra Morava Nehri yerine akıntıyla birlikte Karadeniz'e doğru yönelmeleri daha güvenlidir. Ayrıca Gelibolu Yarımadası'nın önemli bir kıyı yerleşimi olan Maydos'un MÖ 2. binyılın ilk yarısına ait bulguları, kuzeyli toplulukların bahsi geçen suyollarını takip ederek Çanakkale Boğazı'nın içinden geçebildiklerini göstermiştir (Başaran 2018; 2020a ve 2000b). Fakat Erken Tunç Çağı'nda boğazın su yolu olarak kullanıldığına dair yeterli kanıt yoktur ve ayrıca Batı Karadeniz kıyılarında Ege ile iletişime dair arkeolojik veriler de yetersizdir.

Sonuç

Batı Yunanistan, Korint Körfezi ve Mora Yarımadası'nda yoğun olmak üzere Ege Adaları ve Batı Anadolu'ya, Yukarı Trakya ve Tuna Nehri'nin kuzeyindeki Romanya topraklarına, İyon Denizi çevresindeki Malta Adası ve İtalya'nın güneyine kadar dağılan bir alanda (Fig. 4), pişmiş toprak çapa ve kanca formunun farklı uygulamaları bulunmuştur. Büyük çoğunluğu Erken Tunç Çağı II-III'e tarihlenen bu malzeme grubunun dağılım alanı, farklı kültürlerle ait toplulukların birbirleriyle bağlantıya geçtiklerini ve deniz, akarsu ve kara ağlarının birbirleriyle eş zamanlı olarak kullanıldığını gösterir (Fig. 5). Pişmiş toprak çapa ve kanca grubu ile dönemin diğer iletişim göstergesi bulguların dağılım alanları uyumlu olduğundan, iletişim ağlarını haritalamak kolaylaşmaktadır. Diğer yandan Güneydoğu Avrupa ve Ön Asya'daki tarihöncesi yollar dolayısıyla iletişim ağları pek çok araştırmacı tarafından araştırılmasına rağmen İstanbul ve Çanakkale Boğazı gibi doğal geçitler üzerinden ulaşımın nasıl sağlandığı ise hala bir sorundur. Bununla birlikte, harita üzerinde kolay bir şekilde belirlenen yolların birbirine bağladığı kültürler arasındaki organizasyonun nasıl yürütüldüğünün cevabı için hammadde, egzotik veya taklit buluntular gibi iletişim göstergesi buluntuların detaylı olarak çalışılmasına ve tüm bu bulguların birlikte

Figür 5. Pişmiş toprak çapa ve kancalarla ilişkilendirilen Erken Tunç Çağı iletişim ağları. (Leshtakov 1996: Fig.3 ve 2009: Fig.2; Agouridis 1997: Fig. 5; Cultraro 2004: Fig.2; Şaboğlu 2005: Fig.1; Efe 2007: Fig 17a; O'Shea 2011: Fig.3; Başaran 2020a: Fig. 15 ve 2020b: Res. 10'dan yararlanılmıştır. Çizim: M. Başaran).

değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Yenibademli, Troia ve Yunatsite'de bulunan tüm ve tüme yakın buluntularla kurulan benzerlikler ve diğer değerlendirmeler göz önünde bulundurularak Gelibolu Yarımadası'nda yüzeyde tespit edilen çift delikli pişmiş toprak obje parçalarının yukarıda bahsi geçen çapa ve kanca grubu içindeki tekli kanca tipinde (Fig. 2a, c, d) olması gerekir.

Üğütler'deki bir örneğin ise (Fig. 2b) kıvrımının olmaması nedeniyle her ne kadar baş formu ve deliklerin yönü kancalara benzerlik gösterse de alt kısmının Kirhha tipinde olduğu gibi (Weisshaar 1980: 34) çift kanca formunda olabileceği de düşünülebilir. Bununla birlikte belirtilen örneğin gövdesinin çok kısa olduğu ve Üğütler'de bulunan diğer iki örneğin de (Fig. 3b) kanca formunda olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Yüzey buluntusu olmaları nedeniyle bağlamlarına ilişkin elimizde veri olmadığından Gelibolu Yarımadası'ndaki örneklerin tarihlenmesi ve işleviyle ilgili kesin bir bilgi vermek olanaksızdır. Ancak önceki değerlendirmeler ile elimizdeki veriler karşılaştırıldığında Gelibolu örneklerini Erken Tunç Çağı'na tarihlenmek ve bu tür objelerin ısıya maruz bırakılan bir nesneyi asmak için kullanıldığını düşünmek mümkündür. Diğer yandan bu çalışmada ortaya atılan kulp olma ihtimali ile birlikte diğer olasılıklar da kazı yapılan yerleşmelerde dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmanın en önemli sonucu, pişmiş toprak çapa ve kanca buluntu grubunun dağılım haritasına Gelibolu Yarımadası'ndaki söz konusu yerleşmelerin de eklenmesidir. Böylece söz konusu iletişim göstergesi buluntuların Kuzeydoğu Ege'deki varlığı bazı değerlendirmeleri de beraberinde getirmektedir: Öncelikle Çanakkale Boğazı'nın Erken Tunç Çağı II-III'te geniş sahaya yayılan iletişim ağlarının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Yenibademli hariç Çanakkale Boğazı çevresinde sadece belirli bir tipte yani tekli kanca formunun görülmesi, bölgesel bir birliğe işaret ediyor olmalıdır. Seramik tipolojisine göre, Kuzeybatı Anadolu Kültür Bölgesi içinde değerlendirdiğimiz bu yerleşmelerde aynı formda iletişim göstergesi bir buluntunun olması bölgede kültürel aidiyetin ve sosyoekonomik bir birliğin olduğunu göstermektedir. Çanakkale Boğazı'ndaki örneklerle Yunatsite örneği arasındaki biçimsel benzerlik ise, Çanakkale Boğazı ile Yukarı Trakya arasında Meriç Nehri üzerinden yakın bir iletişimi akla getirir.

Çanakkale Boğazı'nın coğrafi olarak kara ve denizler arasında bir geçit olduğu ve iletişim göstergelerinden birinin bu bölgede olduğu düşünülerek, boğazın iletişim ağları içindeki rolü üzerine bir değerlendirme de yapmak gerekir: Troia, Kumtepe, Yenibademli, Gözetleme Tepe ve her ne kadar günümüzde iç kısımda yer alsada Üğütler, Ege Denizi'nden deniz ağlarıyla doğrudan ulaşılabilen yerleşimlerdir. Marmara Denizi kıyısındaki Maltepe ile Ege Denizi arasındaki bağlantı ise teoride iki şekilde sağlanabilir: İlki, deniz ulaşımıdır; ancak, Erken Tunç Çağı denizcilik teknolojisi ile akıntı ve rüzgâra karşı Ege'den Marmara Denizi'ne erişimin olduğunu söylemek için elimizdeki arkeolojik veriler yetersizdir. İkincisi ise, Ege'den Maltepe'ye Gelibolu Yarımadası'nın en dar olduğu noktadan kara üzerinden erişimin sağlandığıdır (Fig. 5). Maltepe'nin Erken Tunç Çağı'nda Saros Körfezi kıyısından Ege ile bağlantısını sağlayabilecek Leştepe, Güneyli Limanı gibi çağdaş kıyı yerleşimlerinin varlığı bu teoriyi desteklese de, bu yerleşimlerde iletişim göstergeleri henüz bulunmamıştır.

Diğer yandan Maltepe'de Ege bağlantısının tespit edilmesi haritaya daha geniş açıdan bakılmasına olanak sağlar. Bu değerlendirme Aşağı Tuna kültürlerinin Ege bağlantısını nasıl olduğuna dair bir açıklama sağlayabilir. Romanya'daki kültürler suyollarını takip

ederek boğazlar üzerinden Ege'ye ulaşmış olabilirler. Boğazlardaki akıntı, hâkim rüzgâr yönü ve şiddeti kuzeyden güneye doğru denizden harekete izin verirken anaför ve fırtına gibi zor koşullar Erken Tunç Çağı'nda her iki boğazın da karadan baypas edilmesine neden olmuş olabilir. Maltepe'deki bulgu, yukarıda da değinildiği üzere böyle bir olasılığı destekler. Orta ve Güney Romanya'dan Tuna'ya bağlanan nehirler aracılığıyla Karadeniz ve Marmara Denizi'ne, ardından yine Maltepe'den Saros Körfezi'ne ve sonunda Ege'ye geçiş yapılmış olmalıdır (Fig. 5). Bu teori için arkeolojik veriler yetersiz olmasına rağmen, Batı Karadeniz ve Kuzey Marmara kıyılarındaki yerleşmelerde pişmiş toprak çapa ve kancaya gibi Ege ve Karadeniz ile bağlantılı iletişim göstergeleri böyle bir ağın var olup olmadığını arkeolojik açıdan kanıtlayacaktır.

Teşekkür

Çanakale Boğazı Tunç Çağı Limanları Araştırması projesi 2021 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile yürütülmektedir. Proje, 2023 yılında Fırat Üniversitesi FÜBAP birimi tarafından desteklenmiş olup katkı sağlayan FÜBAP komisyonuna ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yardımları için teşekkür ederiz. Projede yer alan tüm ekip üyelerine ve ayrıca Gelibolu Yarımadası'nda daha önce araştırma yürüten Sayın Mehmet Özdoğan ve Zeynep Koçel Erdem'e yüzey malzemelerini projemiz dâhilinde çalışmamıza izin verdikleri için teşekkür ederiz.

Katalog

1. Gz'22-36, Y:3,3 cm, G:2,8 cm, K:1 cm, DÇ: 0.3 cm. Üst kenarı düz, köşeleri yuvarlatılmış ve hafifçe dışa çekik, aşağı doğru hafifçe daralan dikdörtgen biçimli, oval kesitli pişmiş toprak obje. Alt kısmında bir yöne doğru hafifçe kıvrıldığı yerden kırılmıştır. Üst kenarın hemen altında yan yana iki delik açılmıştır. İki delik arasında çizgi halinde yatay bir kazıma izi vardır. İç bükey yapan yüzde deliklerin etrafındaki çapaklar kabartı şeklindedir. İnce yoğun mineral, ince az kireç ve taşçık katkılı hamuru kırmızımsı kahverengindedir (2,5 YR 6/6). Kendinden astarlıdır, dış bükey yapan yüzde yer yer kahverengi alacalıdır. El yapımıdır. Orta pişmiştir ve özü vardır. Alt kısmı eksik, üstteki köşelerinde kırıklar vardır.
2. Üğ'23-5, Y:2,8 cm, G:3 cm, K:1,4 cm, DÇ: 0.4 cm. Üst kenarı düz, sağlam köşesi yuvarlatılmış ve hafifçe dışa çekik, aşağı doğru hafifçe daralan dikdörtgen biçimli, oval kesitli pişmiş toprak obje. Üst kenarın hemen altında yan yana iki delik açılmıştır. İnce az mineral ve taşçık katkılı hamuru kırmızıdır (2,5 YR 4/6). Yüzeyi yalındır ve her iki yüzde yer yer siyah alacalıdır. El yapımıdır. Orta pişmiştir ve özü vardır. Alt kısmı ve üstteki bir köşesi eksiktir.

3. Ml'23-11, Y:6,8 cm, G:3,5 cm, K: 1,7 cm, DÇ: 0,3 cm. Üst kenarı hafif dış bükey ve her iki köşesi yuvarlatılmış, aşağı doğru hafifçe daralan dikdörtgen biçimli, oval kesitli pişmiş toprak obje. Alt kısmında bir yöne doğru hafifçe kıvrıldığı yerden kırılmıştır. Üst kenarın hemen altında yan yana iki delik açılmıştır. Sağ ve sol deliklerin etrafındaki çapaklar farklı yönlerde belirgindir. Bu durum her iki deliğin de ayrı yönlerden açılmış olabileceğini gösterir. İnce az mineral ve kireç ve taşçık katkılı hamuru soluk kırmızı rengindedir (10 R 6/4). Yalın yüzeyi kabaca düzeltilmiştir ve her iki yüzü de hafif alacalıdır. El yapımıdır. Orta pişmiştir ve özü vardır. Alt kısmı eksiktir.
4. Ml'13-2, Y:5,3 cm, G:2,9 cm, K:1,6 cm, DÇ: 0,4 cm. Üst kenarı hafif dış bükey ve sağlam köşesi yuvarlatılmış, aşağı doğru daralan dikdörtgen biçimli, oval kesitli pişmiş toprak obje. Alt kısmında bir yöne doğru hafifçe kıvrıldığı yerden kırılmıştır. Üst kenarın hemen altında yan yana iki delik açılmıştır. İnce az mineral ve mika katkılı hamuru portakalımsı kahverengindedir (5 YR 5/6). Her iki yüzü koyu gri renginde astarlı ve içe kıvrım yapan yüzü ağıldır. El yapımıdır. Orta pişmiştir. Alt kısmı ve üstteki bir köşesi eksiktir.

Kaynakça

Agouridis, C. 1997

Sea Routes and Navigation in the Third Millennium Aegean. *Oxford Journal of Archaeology* 16: 1-24.

Aydınğün, H. 2023

Tunç Çağı'nda Boğazlar Bir Su Yolu Muydu Yoksa Bir Engel Mi?, *Trakya'da Arkeoloji* 1, A. Yaraş, G. Üsküplü Akgül (ed.), Ege Yayınları, İstanbul: 91-104.

Aykurt, A., Büyükelsoy, K., Benli-Bağcı, E., Deniz, S. 2003

Bodrum Kesikservi Erken Tunç Çağı I Mezarlığı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Başaran, M. 2018

MÖ 2. Binyıl Kuzey Ege Kültürel İletişim Ağı İçinde Maydos Kilisetepe Höyüğü. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale.

-2020a

MÖ 2. Binyılda Kuzey Ege'de İletişim ve Kültürel Bağlantılar: Maydos Kilisetepe Höyüğü, *Propontis ve Çevre Kültürleri*, V. Keleş (ed.), Ege Yayınları, İstanbul: 209-222.

-2020b

Maydos Kilisetepe Bezemeli Mimari Kaplamaları: Tipolojik Değerlendirme ve Kültürel Etkileşim Sahası. *Maydos I*, G. Sazcı (ed.), Ege Yayınları, İstanbul: 147-189.

Bernabó-Brea, L. 1964

Poliochni. Città Preistorica nell' Isola di Lemnos, I. "L Erma" di Bretschneider Rome.

Buchholz, H.G., Wagner, P. 1987

Zu frühbronzezeitlichen Verbindungen Zwischen dem Balkanraum und Hellas. *Ägäische Bronzezeit*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt: 121-136.

Cherry, J. F. 2013

Eşit Yönetimler Arası Etkileşim. *Arkeoloji Anahtar Kavramlar*, C. Renfrew, P. Bahn (ed.), (Çev. Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul: 107-112.

Cosmopoulos, M. 1991

Exchange Networks in Prehistory: The Aegean and the Mediterranean in the Third Millennium B.C. *Aegaeum 7, Thalassa: L'Égée préhistorique et la mer*, R. Laffineur, L. Basch (ed.), Université de Liège, Liège/Austin: 155-168.

Cultraro, M. 2004

Island Isolation And Cultural Interaction in The EBA Northern Aegean: A Case Study From Poliochni (Lemnos). *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 4/1: 19-34.

Dietrich, L. 2010

Eliten der Frühen und Mittleren Bronzezeit im Südöstlichen Karpatenbecken. *Praehistorische Zeitschrift*, 85: 191-206.

Efe, T. 2007

The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia. *Anatolian Studies 57, Transanatolia: Bridging Gap between East and West in the Archaeology of Ancient Anatolia*: 47-64.

Erkanal, A. 1986

Klazomenai/ Liman Tepe Kazılarında Ele Geçen Kil Çapalar (Tonanker von Klazomenai-Liman Tepe). *Anadolu Araştırmaları X*: 183-193.

Felsch, R. C. S. 1988

Samos II. Das Kastro Tigani, Die Spätneolithische und Chalkolithische Siedlung, Rudolf Habelt, Bonn.

Hood, S. 1981-1982

Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala, Vol. I-II, Thames and Hudson, Athens, London.

Hüryılmaz, H. 2006

Gökçeada-Yenibademli Yerleşmecilerinin Erken Bronz Çağı'nda Deniz Aşırı İlişkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/17: 1-9.

-2011

Gökçeada-Yenibademli Höyük 2009 Yılı Kazıları. 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1: 128-141.

Kayan, İ. 2001

Troia Yöresinin Yüzey Şekilleri, Alüvyon Ovasının Jeomorfolojisi ve Paleocoğrafik Açidan Rekonstrüksiyonu. *Düş ve Gerçek Troia*, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), Homer, İstanbul: 309-314.

Kılıç, S. 2000

Marmara Bölgesi İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri. *1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara: 29-45.

Kiss, V. 2011

The Role of the Danube in the Early and Middle Bronze Age of the Carpathian Basin. *Varia Archaeologica Hungarica XXVI*, G. Kovács, G. Kulcsár (ed.), Archeolingua, Budapest: 211-239.

Koçel Erdem, Z. 2015

Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri ile Çanakkale Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersonesos'u) Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışmaları. 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, Ankara: 437-460.

Korfmann, M., Girgin, Ç., Morçöl, Ç., Kılıç, S. 1995

Kumtepe 1993. Bericht Über Die Rettungsgrabung/ Report on the Rescue Excavation. *Studia Troica*, 5: 237-289.

Lamb, W. 1936

Excavation at Thermi in Lesbos. Cambridge University Press, Cambridge.

Leshtakov, K. 1996

Trade centres from EBA III and MBA in Upper Thrace. *Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans (CA. 3500-2000 BC, Calibrated Dates)*, Reports on Prehistoric Research Projects 1(2), L. Nikolova (ed.), Agatho Publisher, Sofia: 239-287.

-2009

The Second Millennium BC in the Northern Aegean and the Adjacent Balkan Lands: Main Dynamics of Cultural Interaction. *Greeks and Thracians*, Z. I. Μπόνιας, J.Y. Perreault (ed.), Taşoz: 53-82.

Menelaou, S., Kouka, O. 2022

Tracing Interaction On Samos Island: Pottery Traditions And Connectivity At Kastro-Tigani And The Heraion During The Aegean Late-Final Neolithic/Western Anatolian Middle-Late Chalcolithic. *The Annual of the British School at Athens*, 117: 1-52.

Minkov, P. 2019

Раннобронзови Керамични Котви И Куки От Горнотракийската Низина. Годишник, на Регионален Исторически Музей – Пазарджик: 57-77.

Müller, K. 1938

Tiryns IV: Die Urfirmiskeramik, F. Bruckmann Verlag, Munich.

Oğuzhanoğlu, U. 2019

Büyük Menderes'ten Denize Uzanan Yollar: Güneybatı Anadolu Erken Tunç Çağı Bağlamında Yeni Gözlemler. *Kültürlerin Bağlantısı, Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eski Yakın Doğuda Ticaret ve Bölgearası İlişkiler*, *Anadolu, Ek Dizi 1.4*, V. Şahoğlu, M. Şevketoğlu Y. Erbil (ed.), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 101-114.

O'Shea, J. 2011

A River Runs Through It: Landscape and the Evolution of Bronze Age Networks in the Carpathian Basin. *Journal of World Prehistory*, 24(2/3): 161-174.

Özbek, O. 2012

2010 Yılı Saros Körfezi Gelibolu Yarımadası Prehistorik Dönem Yüze Y Araştırması. 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü: 463-479.

Özdemir, A. Bamyacı, A. O, Yavşan, Ç. 2014

Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Buluntusu Antropomorfik Objeler, *Höyük 2012*, 5: 11-24.

Papageorgiou, D. 2008

The Marine Environment and its Influence on Seafaring and Maritime Routes in the Prehistoric Aegean. *European Journal of Archaeology*, 11(2-3): 199-222.

Reinholdt, C. 2003

The Aegean And Western Anatolia: Social Forms And Cultural Relationships. *Art of the First Cities. The Third Millenium B.C. from the Mediterranean to the Indus*, J. Aruz, R. Wallenfels (ed.), Yale University Press, New York: 255-260.

Renfrew, C. 1972

The Emergence of Civilization the Cyclades and the Aegean in the Third Millennium BC, Oxbow Books, London: Methuen.

-1986

Introduction: Peer Polity Interaction and Socio-Political Change. *Peer Polity Interaction and Socio-Political Change*, C. Renfrew, J. F. Cherry (ed.), Cambridge University Press, Cambridge: 1-18.

Schmidt, H. 1902

Schliemann's Sammlung Trojanischer Altertümer, G. Reimer Verlag, Berlin.

Smith, J. C. 1975

Spinning, Weaving and Textile Manufacture in Prehistoric Greece. From the Beginning of the Neolithic to the end of the Mycenaean ages: with Particular Reference to the Evidence Found on Archaeological Excavations. University of Tasmania, Ph.D. Dissertation, Hobart.

-2000

The Small Finds: Clay Spinning and Weaving Implements. *Servia I. Anglo-Hellenic Rescue Excavations 1971-1973*, The British School at Athens, London: 207-262.

Şahoğlu, V. 2005

The Anatolian Trade Network and the İzmir Region During the Early Bronze Age. *Oxford Journal of Archaeology*, 24(4): 339-360.

-2019

The Early Bronze age Anatolian Trade Network and Its Role on The Transformation of the Anatolian and Aegean Communities. *Kültürlerin Bağlantısı, Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eski Yakın Doğuda Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler, Anadolu, Ek Dizi I.4, V.* Şahoğlu, M. Şevketoğlu Y. Erbil (ed.), Ankara Üniversitesi Basımevi , Ankara: 115-131.

Şenyürek, M. S., Gültekin, H., Şenyürek E., Dönmez, A. 1950

Höyücek Civarında Höyücek'te Yapılan Sondaj. *Belleten* 55: 487-504.

Tartaron, T. F., Rothaus, R. M., Pullen, D. J. 2003

Searching for Prehistoric Aegean Harbors with GIS, Geomorphology, and Archaeology. *Athena Review*, 3(4): 27-36.

Van Andel, T. H., Runnels, C. 1988

An Essay on the Emergence of Civilization in the Aegean World. *Antiquity* 62: 234-247.

Weisshaar, H. J. 1980

Ägäische Tonanker, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung, (Ath. Mitt.)* 95: 33-59.

Wiencke, M. H. 1989

Change in Early Helladic II. *American Journal of Archaeology*, 93(4): 495-509.